

دوره مقدماتی نوازندگی سنتور

امیرآرش قاسمی

انتشارات کتاب نارون

سرشناسه: قاسمی، امیر آرش، ۱۳۷۱
عنوان و نام پدیدآور: دوره مقدماتی نوازندگی سنتور / نویسنده: امیر آرش قاسمی
مشخصات نشر: تهران کتاب نارون ۱۳۹۹
مشخصات ظاهری: ۲۰۹ ص، مصور، پارتیسیون
شابم: ۹۷۹-۰۸۰-۲۶۲۱-۸۳-۱
وضعیت فهرست نویسی: فیبا
موضوع: سنتور - آموزش
موضوع: Santur -- Instruction and study
موضوع: موسیقی برای سنتور - پارتیسیون
موضوع: Santur music -- Scores and parts
رده بندی کنگره: MT۶۵۴
رده بندی دیویی: ۷۸۹/۷۴
شماره کتابشناسی ملی: ۷۴۰۷۷۲
وضعیت رکورد: فیبا

چاپ اول: ۱۴۰۰
شمارگان: ۳۰۰ نسخه
قیمت: ۱۳۰,۰۰۰ تومان
لیتوگرافی: چاپ و صحافی: کهنمویی زاده
مدیر هنری: سیاوش حمیدی
طراحی جلد: محسن مشایخی
نگارش نت: امیر آرش قاسمی
شابم: ۹۷۹-۰۸۰-۲۶۲۱-۸۳-۱
تمامی حقوق این اثر محفوظ است.
تکثیر یا تولید آن به هر صورت کلی و جزئی (چاپ، فتوکپی، انتشار الکترونیکی)
بدون اجازه کتبی از ناشر ممنوع است.

خیابان انقلاب، خیابان اردیبهشت (منیری جاوید)، بن بست توحید، پلاک ۴، واحد ۳
تلفن ۸ - ۶۶۴۱۲۷۰۷
www.narvanbook.ir

گذری بر تاریخچه و مبانی نظری کاربردی موسیقی:

قدمت موسیقی تقریباً به عمر بشر برمی‌گردد. آنجایی که مردمان نخستین، با استفاده از اصوات و آواها، پیوند خود را با طبیعت و محیط پیرامون اعلام می‌نمودند. این‌گونه به نظر می‌رسد که آواهای نخستین برای اعلام یا برگزاری مراسم خاص مانند شکار و آیین‌های بدوی به کار گرفته شده‌است. از خصوصیتی که از دیرباز شاکله‌ی اصلی موسیقی بوده و تغییری در آن ایجاد نشده، دو مقوله‌ی **صوت و وزن** می‌باشد، این دو عنصر شکل دهنده‌ی غالب آواهای ایجاد شده توسط بشر می‌باشد. چرا که از آغاز هر آنچه به عنوان نغمه یا آهنگ در بطن جامعه‌ی بشری شکل گرفته‌است، اصواتی بوده‌اند که بر طبق نظم خاص و با استفاده از اصول و مبانی زیبایی‌شناسانه در فرهنگ هر جامعه به حرکت درآمده و به گوش انسان رسیده‌است. هرچند جغرافیای شنیداری در هر منطقه متفاوت از دیگر مناطق می‌باشد، ولی تمام این نغمات در دو چیز مشترکند: **وجود اصوات و مقوله‌ی وزن موسیقی**.

گسترده‌گی نغمات و آهنگ‌ها در فرهنگ‌های مختلف عمدتاً از نحوه‌ی استفاده مردمان از این دو مقوله نشأت گرفته‌است. به عنوان مثال می‌توان به انواع آهنگ‌هایی که برای موضوعات مختلف مانند شادی، رزم، شکار، سوگواری و نغمات مادرانه (لالایی‌ها) شکل گرفته‌است، اشاره داشت و از مقایسه‌ی این آهنگ‌ها در قومیت‌ها و فرهنگ‌هایی با مختصات جغرافیایی مختلف می‌توان نتایج جالب توجهی استنباط کرد که در مجال این کتاب نمی‌گنجد. طی سالیان بسیاری که از عمر موسیقی می‌گذرد، بشر اقدام به ساخت ادوات و ابزار آلاتی نمود که به وسیله‌ی آن بتواند نغماتی را که در ذهن می‌پروراند به رشته‌ی عمل درآورد. همچنین با پیشرفت علم و دخیل شدن علوم مانند فیزیک در ساختار موسیقی، مبانی نظری خاصی برای ایجاد اصوات با خصوصیات زیبایی‌شناسانه ایجاد گردید و دانشمندان مختلف در هر دوره‌ای نسبت به تئوریزه کردن موسیقی مخصوص جغرافیا و فرهنگ خود، تألیفات بسیاری بر جای گذاشتند. آنچه امروزه به دست ما رسیده‌است، حاصل تلاش موسیقی‌دانان و نظریه‌پردازان متعدد در نقاط مختلف جهان است که این چکیده را «تئوری موسیقی» می‌نامیم. موسیقی ایران قدمتی به عمر تاریخ‌اش دارد و دارای فرهنگی عمیق و نغماتی جاودانه‌است. یکی از سازهایی که برای بیان عواطف و احساسات هنرمندان طی تاریخ این مرز و بوم شکل گرفته‌است، ساز «سنتور» بوده که برخی ابداع آن را به ابونصر فارابی نسبت می‌دهند. این ساز در حال حاضر یکی از سازهای ملی ایران به‌شمار می‌آید و دارای صدایی منحصر به فرد و قابلیت‌های گوناگون تکنیکی و اجرایی می‌باشد. در گفتارهای پیش رو به بررسی ساختار، ویژگی‌های صوتی، چگونگی صدادهی و نحوه نواختن این ساز خواهیم پرداخت.

ساختار ساز سنتور:

سنتور در نگاه اول از یک جعبه‌ی چهارضلعی چوبی تشکیل شده که سیم‌هایی فلزی از عرض آن عبور کرده و قطعات چوبی کوچکی مسئولیت نگهداری این سیم‌ها را بر عهده دارند و در طرفین ساز قطعاتی فلزی دیده می‌شود که سیم‌ها را محکم نموده‌اند.

در ادامه به معرفی این اجزا می‌پردازیم:

بدنه‌ی ساز سنتور: این بدنه، دارای ساختاری دوزنقه شکل بوده و از کنار هم قرار گرفتن صفحات چوبی با ابعاد و ضخامت‌های مختلف تشکیل شده‌است.

۱- سطح زیرین ساز از صفحه‌ای چوبی ساخته شده که نقش استحکام بخشیدن به بدنه ساز را داراست و صفحه‌ی پشتی نامیده می‌شود.

۲- در چهار وجه سنتور صفحات مقاومتری قرار گرفته‌اند که بدنه ساز را تشکیل می‌دهند و کلاف نامیده می‌شوند.

۳- بر سطح فوقانی ساز نیز یک صفحه چوبی دیگر قرار دارد که این صفحه نقش بسیار مهمی در ایجاد صدا و انتقال صوت از سیم به جعبه صوتی را داراست و اختصاراً صفحه نامیده می‌شود.

۴- بر روی کلاف راستی سنتور گوشی‌ها قرار دارند که به وسیله‌ی آنها تنظیم کشسان سیم‌ها و در نهایت کوک ساز حاصل می‌گردد. همچنین بر روی کلاف سمت چپ سیم‌گیرها قرار دارند که سیم‌های ساز به آنها گره خورده و در جای خود مستحکم شده‌اند.

۵- بر روی صفحه‌ی فوقانی ساز نیز خرک‌ها قرار گرفته‌اند که سیم‌ها از روی آنها عبور کرده و صدای حاصله از ارتعاش سیم را به صفحه منتقل می‌نمایند و پوزیسیون‌های سنتور را تشکیل می‌دهند.

با عبور سیم‌ها از روی خرک‌ها، قسمت‌هایی ایجاد می‌شوند که به آنها پوزیسیون گفته می‌شود و در اصل مکان‌هایی برای فرود سیم‌ها می‌باشند. در مجموع سنتور دارای ۴ پوزیسیون بوده که به طور متداول سه تای آن مورد استفاده قرار می‌گیرد. سنتوری که به طور معمول برای نوازندگی و آموزش مورد استفاده‌ی نوازندگان قرار می‌گیرد، سنتور شل کوک ۹ خرک می‌باشد که دارای ۹ خرک در هر ردیف بوده و از روی هر خرک چهار سیم هم‌صدا عبور کرده و مجموعاً دارای ۷۲ سیم می‌باشد. از این رو به این سنتور شل کوک می‌گویند که خرک‌های سوم هر سه پوزیسیون بر روی نت سل، کوک می‌شوند. همانگونه که برای ساخت هر پدیده از ابزار متنوعی استفاده می‌شود، برای ساخت موسیقی نیز به ابزاری نیاز داریم که به آن وسیله آنچه در ذهن می‌پرورانیم، ثبت کنیم و با استفاده از آن نوشتار موسیقایی را به اجرا درآوریم.

به طور کلی ابزارهای اولیه‌ای که برای اجرای یک قطعه موسیقی از روی یک برگه نت به کمک نوازندگان و خوانندگان می‌آیند شامل نت‌ها (که نشان‌دهنده‌ی اصوات قطعه موسیقی بوده)، درک وزن و ریتم قطعه و دانستن برخی عوامل اجرایی می‌باشد که معمولاً به وسیله‌ی آنها قطعات موسیقی از روی برگه نت به اجرا در می‌آید.

خط موسیقی:

خط موسیقی نشانه‌هایی قراردادی است که با استفاده از آن می‌توان صدایی را که لازم است توسط ساز یا حنجره ایجاد شود، تشخیص داد.

تاریخچه و نحوه شکل‌گیری ایجاد این خط و بررسی تاریخی آن در این کتاب نمی‌گنجد و ما برای بیان مختصر و کاربردی‌تر این موضوع، مستقیماً به معرفی نام نت‌ها و قواعد نوشتاریشان خواهیم پرداخت: نام نت‌های موسیقی از بم (صداهایی با فرکانس پایین‌تر) به زیر (صداهایی با فرکانس بالاتر) به شرح ذیل است: (از چپ به راست بخوانید)

Do Re Mi Fa Sol La Si

برای نگارش نت‌های موسیقی از خطوط حامل استفاده می‌شود. برای ساز سنتور از پنج خط حاملی که کلید شل بر روی خط دوم آن قرار گرفته است به عنوان مبنا استفاده می‌کنیم.

نحوه‌ی نگارش نت‌ها روی پنج خط حامل به شرح زیر می‌باشد:

همانطور که مشاهده می‌شود، از خط اول حامل تا خط پنجم (با احتساب فضاهای میان خطوط) ۹ نت نگاشته شده که هر کدام دارای ویژگی‌های صوتی و فرکانس منحصر به فرد می‌باشند.

همین ۹ نت نوشته شده در بالا محدوده میانی ساز سنتور یعنی پوزیسیون دوم (سیم‌های سفید) را تشکیل می‌دهند. برای نگارش اصوات بم‌تر (پوزیسیون اول/ سیم‌های زرد) و اصوات زیرتر (پوزیسیون سوم/ پشت خرک) نسبت به محدوده میانی (پوزیسیون دوم/ سیم‌های سفید) از تعدادی خط کمکی استفاده می‌کنیم.

قبل از معرفی کلی نت‌ها، دانستن این نکته حائز اهمیت است که هر کدام از خرک‌های سنتور به یکی از نت‌های نگاشته شده مربوط‌اند و در صورت مشاهده‌ی آن نت می‌بایست خرک مربوطه به صدا درآید.

در شکل زیر نام نُت‌ها به همراه شماره خُرک آنها بر روی ساز سنتور نمایش داده شده است.

سیم‌های زرد

1 2 3 4 5 6 7 8 9

دو فا سل لا سی دو ر می فا

سیم‌های سفید

1 2 3 4 5 6 7 8 9

می فا سل لا سی دو ر می فا

سیم‌های پشت خُرک

1 2 3 4 5 6 7 8 9

می فا سل لا سی دو ر می فا

با توجه به شکل بالا می‌توان دریافت که هر یک از نُت‌های نوشته شده به یکی از خُرک‌های ساز سنتور مرتبط می‌باشند و می‌توان با دیدن آنها تشخیص داد کدام خُرک سنتور می‌بایست به صدا درآید.

♯ (بکار): به معنی نت بدون تغییر می‌باشد.

b (بمُل): به معنای نیم پرده بم‌تر از بکار می‌باشد.

♮ (کُرُن): حدفاصلی میان بمل و بکار و تقریباً معادل یک چهارم پرده بم‌تر از بکار می‌باشد.

♯ (دیز): به معنای نیم پرده زیرتر از بکار می‌باشد.

♯ (شُرِی): حدفاصلی میان بکار و و دیز و تقریباً معادل یک چهارم پرده زیرتر از بکار می‌باشد.

علائم کُرُن و شُرِی از ابداعات استاد بزرگ موسیقی ایران، علینقی وزیری بوده و نامگذاری آنها معادل ابجد نام خود ایشان می‌باشد. ولی با اندکی دقت بیشتر می‌توان دید که برخی نُت‌ها به روی خطوط حامل جایگاه مشترکی دارند ولی بر روی ساز، در پوزیسیون‌های متفاوت آمده‌اند یعنی نت‌های «می» و «فا».

برای اینکه بدانیم از کدام یک از این حرک‌ها استفاده کنیم می‌توانیم از شکل زیر کمک بگیریم:

- چنانچه نت «می» بر روی خط اول حامل قرار گیرد و علامتی نداشته باشد (یا دارای علامت \flat باشد)، بر روی حرک هشتم زرد اجرا خواهد شد.
- چنانچه نت «می» بر روی خط اول حامل قرار گیرد و دارای علامت \sharp باشد، بر روی حرک اول سفید اجرا خواهد شد.
- چنانچه نت «می» بین خطوط چهارم و پنجم حامل قرار گیرد و علامتی نداشته باشد (یا دارای علامت \flat باشد)، بر روی حرک هشتم سفید اجرا خواهد شد.
- چنانچه نت «می» بین خطوط چهارم و پنجم حامل قرار گیرد و دارای علامت \sharp باشد، بر روی حرک اول پشت حرک اجرا خواهد شد.
- چنانچه نت «فا» بین خطوط اول و دوم حامل قرار گیرد و علامتی نداشته باشد، بر روی حرک دوم سفید اجرا خواهد شد.
- چنانچه نت «فا» بین خطوط اول و دوم حامل قرار گیرد و دارای علامت \flat باشد، بر روی حرک نهم زرد اجرا خواهد شد.
- چنانچه نت «فا» روی خط پنجم حامل قرار گیرد و علامتی نداشته باشد، بر روی حرک دوم پشت حرک اجرا خواهد شد.
- چنانچه نت «فا» روی خط پنجم حامل قرار گیرد و دارای علامت \flat باشد، بر روی حرک نهم سفید اجرا خواهد شد.

درس ۴

$\text{♩} = 80$

The musical score is written on six staves. The first staff begins with a treble clef, a key signature of two flats (B-flat major), and a 4/4 time signature. A tempo marking of $\text{♩} = 80$ is placed above the first staff. The music consists of eighth and quarter notes, with various rests and accents (marked with a 'V' above the note). The second staff continues the melody with similar rhythmic patterns. The third staff introduces a more complex rhythmic pattern with eighth notes and quarter notes. The fourth staff continues with a similar pattern, including some beamed eighth notes. The fifth staff features a sequence of eighth notes and quarter notes. The sixth and final staff concludes the piece with a double bar line.

درس ۷

$\text{♩} = 80$

میزان « $\frac{3}{4}$ » یکی از میزان‌های ساده بوده، که هر میزان دارای ۳ نت سیاه بوده و هر ضرب معادل یک سیاه می‌باشد.

از آنجایی که آموزش موسیقی و تکمیل رپرتوارهای آموزشی مخصوص هر ساز در هر جامعه‌ای از نیازهای بنیادی فرهنگ موسیقایی بوده و به‌روزرسانی دوره‌های آموزشی و پیشبرد آن با دانش روز نوازندگی سازها، امری ضروری به نظر می‌رسد، لذا بر آن شدم تا طبق تجربیات چند سال گذشته در خصوص آموزش هنرجویان عزیز، مجموعه‌ای تالیف کنم تا نیازهای تکنیکی و اجرایی برای شروع دوره ابتدایی نوازندگی ساز سنتور و نواختن و درک ردیف‌های مربوط و مخصوص این ساز، برای هنرجویان عزیز تسهیل گردد و مضرب‌های مخصوص ساز سنتور اعم از فرم‌های قدیمی نواختن تا نحوه‌ی اجرای قطعات معاصر، به هنرجویان این ساز ارائه شود.

مرکز موسیقی بتهوون شیراز

انتشارات کتاب نارین